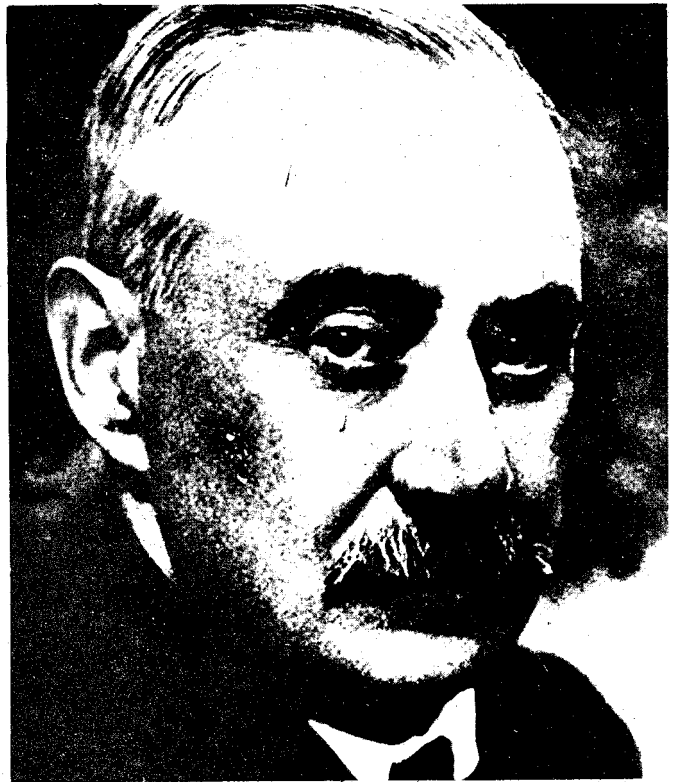


Emlékezés Krúdy Gyulára

Születésének 100. évfordulóján se él még eléggé a köztudatban, hogy Krúdy Gyula nemcsak huszadik századi, hanem egész prózairodalmunknak egyik legkiemelkedőbb képviselője. Jelenleg mintegy 140 kötetnyi művét tartjuk számon, életművé azonban még mindig terebélyesedik, a régi újságok megsárgult lapjairól szinte folyamatosan kerülnek elő elfeledett, eddig számon nem tartott írásai. Páratlanul termékeny író volt, ötvenötödik életévében bekövetkezett haláláig annyit írt, mint a legtermékenyebbnek tartott Jókai nyolcvan esztendőskoráig.

A művek száma önmagában még nem tenné prózairodalmunk egyik legjelesebbjévé; ezzel életművének irodalmi-művészi értékei emelik. Művészete annyi új elemet tartalmaz, annyira sajátosan egyéni, hogy magános szigetként áll irodalmunkban. Ha ifjúkori szárnybontogatása idején voltak is tanítómesterei /Jókai, Mikszáth/, akik hatottak rá, az érett Krúdynak nincsenek irodalmunkban, ősei, sőt - ha voltak is kísérletek utánzására - hozzá méltó követői sem. Az ő nevét kell elsőként említeni akkor is, ha arról beszélünk, hogy a magyar írók közül a világirodalomban kinek a művészete képviseli a legeredetibb, mindenkitől jól megkülönböztethető egyéni sajátosságokat.

Hihetetlenül gazdag Krúdy írói világa és egy kicsit csalóka is. Könnyen úgy járhatunk vele, mint a versbéli gyermek a szivárvánnyal, vagy a világmindenség titkait nem ismerő ember a csillagos éggel. A műveivel való ismerkedés kezdetén elérhetőnek, bejárhatóknak és meghódíthatóknak véljük. Csak amikor alaposabban megismerjük, otthonosabban mozgunk benne, akkor döbbenünk meg gazdagságától, mert mindig újabb és újabb, eddig fel nem fedezett szépségekre, titkokra, mélységekre és magasságokra bukkanunk. Talán ez az egyik magyarázata annak is, hogy a róla szóló cikkek, tanulmányok tömege és az utóbbi évtizedben életéről és munkásságáról megjelent néhány könyv ellenére még most, a 100. évfordulón is nélkülözzük az életműhöz méltó nagy és hiteles Krúdy monográfiát. Pedig nagy szükség lenne rá, mert regényes élete és műveinek regényes



élete és műveinek regényes sorsa, amnyi legendát szült, hogy a legendák köde már-már elhomályosítja a valóság fényét.

x x x

Ha az irodalomban beszélhetünk csodagyerekről, akkor Krúdy az volt. Nincs még egy írónk, akinek ilyen fiatalon ennyi írása megjelent volna. Csak 14 éves és már diáklapokat szerkeszt, sajtóirodát létesít Nyíregyházán és tudósításait nemcsak a fővárosi lapok közlik, hanem egy nagy port kavarázó eseményről még angol és amerikai világlapok is kérnek tőle tudósítást. A nyíregyházi, debreceni, orsovai, budapesti újságok sorzatosan közlik elbeszéléseit. Alig múlt 16 éves, amikor külön miniszteri engedéllyel érettségizik, s ekkorra kb. 200 elbeszélése jelent meg.

Rövid debreceni és nagyváradi újságíróskodás után 1896 májusában, tizenhét és fél éves korában valósul meg nagy vágya, amelyről így ír: "És most újra utaztam, hajnalban, el a nagyanyám házától, el az akácós kisvárosból Pestre! Már majdnem meghaltam, úgy vágyakoztam Pest után." Először nyomorog, de 20 évesen már befutott író és néhány év alatt a budapesti utcák és éjszakák hódító grófjává válik. Legendák születtek kocsmázásairól, párbajairól, szerelmi ügyeiről, lóversenyzéseiről, stb. és valóban: a polgári világ kereteit és ketreceit felrugó, önemésztő életet élt, de ez volt az ára annak, hogy közben remekművek születhessenek, amelyekben szakít a mikszáthi hagyománnyal és megteremti sajátos hangú és zeneiségű lirai

prózáját, amelynek hősei az álom és a valóság összefonódó szféráiban mozognak, az időhatárok elmosódnak, s a mese, a cselekmény másodrendűvé válik az emberi lélek rejtelseinek feltárása mögött.

Bár Krúdy nem volt politikus alkat, nem tartozott a politizáló írók közé, a 18-19-es forradalmak idején mégis teljes hittel vállalta a forradalom szolgálatát, s az ellenforradalom győzelme után is hű maradt önmagához, a megalakulás helyett az írói szabadságot választotta.

Ennek is jelentős része volt abban, hogy a rábban oly népszerű író anyagi gondokkal küzdő "szigeti remetévé", majd "óbudai hajótörötté" vált. Akiért népszerűsége teljében versenyeztek a kiadók, s volt olyan regénye, hogy nyolc hónap alatt háromszor is megjelent, utolsó könyvére már nem talált kiadót, saját pénzén kellett megjelentetnie. Utolsó sorait pedig gyertyafény mellett írta és halottas ágyánál is gyertya világított, mert a villanyt is kikapcsolták lakásából.

x x x

Veszprém megyében, elsősorban Várpalotán egyetemes értékei mellett lokálpatrióta indokai is vannak, hogy megkülönböztető szeretettel és megbecsüléssel idézzük emlékét. Krúdy a legpalotatibb író, Várpalota legnagyobb írója. /Művei az ország négy részén játszódnak. Szülőföldjén a Nyírségben, diákvárosában Podolinban, Budapesten és Várpalotán, illetve ehhez kötődve a Bakony-Balaton vidékén. A már eltűnt régi Várpalota, annak hangulata, romantikája, különös emberei, a ma már lakóházakkal beépült Loncsos szőlőhegy Tündérországot idéző hajdani présházai, a szüreti idők mézédés illata, a várostól ma már távolra szökött Bakony sudár fáí sejtelmes zúgásukkal, makkoltató kanászaikkal, be-tyártörténeteikkel és varázsukkal a Krúdy művek egész sorában élnek tovább. És Kisórs, Balatonfüred, Veszprém, Hajmáskér, stb. régi világából is életre kelnek bennük tájak, emberek és történetek.

Várpalotához családi kapcsolat fűzte, s nemcsak az író élete volt regényes, hanem családja életében, sorsában is annyi a rendhagyó, a rendkívüli, az úri és a polgári világ szokásait, köztöttségeit felrugó esemény, hogy ez már önmagában is kész regény. /

Nagyapja, a köz- vagy talán inkább csak kisnemesi származású Krúdy Gyula Nógrád megyei, szécsényi jogász, a 48/49-es szabadságharc alatt Klapka seregében harcol főhadnagyként, majd szá-

zadosként, s Komárom várában Klapka segéd-tisztje. Ebben az időben veszi feleségül regényes körülmények közt a várpalotai polgárlányt: Radics Máriát. A lány apja fuvarosgazda és postabérlő volt. Minden alapot nélkülöz azonban az az irodalomtörténeti könyvbe is bekerült adat, mely szerint "rengeteg lova volt, ménesei voltak szerte az országban, sok háza és földje..." Erre a legcsekélyebb bizonyíték sincs, sőt még a családi legendák se szólnak hasonlóról. A felderíthető adatok szerint a valóságban "ménesei" tizenkét pár lóvá, "sok háza és földje" pedig a vár mögötti Rejcsurban néhány éve lebontott egyetlen házzá és a loncsosi szőlővé zsugorodnak. Így is a jómódú palotai polgárok közé tartozott, lánya - bár magasabb iskolákat nem végzett - műveltsége, tájékozottsága alapján itélve jó nevelést kaphatott.

A családi hagyomány szerint az 1831. augusztus 28-án született csinos és eszes lányt 1849-ben elvitték Győrbe egy farsangi bálba, amelyen a komáromi várból több honvédtiszt, köztük Krúdy kapitány is megjelent. Első látásra egymásba szerettek és a daliás, szálfatermetű kapitány azonnal megkérte a lány kezét. A szülők hallani sem akartak a gyors házasságról, ezért lányszöktetés lett a dologból. Krúdy magával vitte a bálból Radics Máriát Komáromba, ahol tábori zászló alatt, ágyuszó mellett, tábori pap eskette össze őket. Az ifjú asszony a harcok alatt is férje mellett maradt, a többi tisztfeleséggel együtt markotányosnőként dolgozott, varrták és mosták a honvédek ruháit.

Komárom feladása után Krúdynak bújdosnia kellett, felesége pedig visszatért Várpalotára a szülői házba. Minden jel arra vall, hogy férje is Palotán rejtőzködött. Legfőbb bizonyítéka ennek, hogy 1850. szeptember 2-án itt született meg első gyermekük, az ifjabb Gyula. Egy ideig itt éltek, majd a honvédek üldözésének enyhültével Krúdy otthonába: Szécsénybe, onnan pedig Debrecenbe költöztek, ahol Krúdy ügyvédi irodát nyitott. 1867-ben, a kiegyezés után Szabolcs megye főügyészévé választották és a megye akkori székhelyére, Nagykállóra kerültek. Hamarosan megvált azonban hivatali állásától, Nyiregyházán lett ügyvéd, s egyben a 48-as hagyományokat ápoló ellenzék egyik szószólója.

Várpalotán született fiuk is ügyvéd lett, s apja irodájában kezdett dolgozni. Erre az időre esik a szülők házasságának végleges megromlása. Radics Mária megunta örökösen hűtlenkedő, csapodár férje szerelmi ügyeit és 26 évi házasság után elváltak. A válás után kerül házukhoz cselédlánynak a 15 éves Csákányi Julianna. A fiatalúr és a kis cselédlány között szerelmi kapcsolat bontakozott ki, s ennek hamarosan lát-

ható következményei lettek. A felháborodott szülők azonnal felmondtak a terhes lánynak, s ekkor ő, hogy szerelmesét naponta láthassa, ahhoz a kőműveshez ment dolgozni, téglát és maltert hordani, akivel Radics Mária az udvar hátsó részében saját külön lakrészét építtette.

Ami utána történt egyáltalán nem jellemző erre a korra. A fiatal ügyvéd nem hagyta cserben a kis cselédet. Leemelte az állványokról, gondoskodott róla, saját házuktól néhány házzal odébb szobát bérelt neki, s ebben az albérleti szobában született meg 1878. október 21-én - az anyakönyvi bejegyzés szerint "törvénytelen"-ként - első gyermekük, a legifjabb Gyula, a későbbi író. Az ifjú apa függetlenítette magát, önálló ügyvédi irodát nyitott és megtörve szülei ellenkezését, fittyet hányva az úri társaság megbotránkozásának, saját házukba vitte élettársának a leányanyát. A törvényes házassággá csak 1895-ben váló szerelem gyümölcseként, gyors egymásutánban még kilenc gyermek követte az elsőt.

Egy-egy újszülött érkezésekor a legidősebb gyermeket, a kis Gyulát nagyanyjához adták, majd az apa kivánságára huzamosabban is nagyanyja gondozta, nevelte. Mint később írja: "Nevelőbe nagyanyámhoz adtak, ahol atyém kivánságára ifjúságomat töltöttem." Majd másutt: "E szótlan, büszke, boldogtalan öregasszony mellett töltöttem gyermekéveim egy részét." Innen ered a halálig tartó szoros kapcsolat nagyanya és unokája között. A családi hagyomány szerint sokat olvasó nagyanyja kedveltette meg vele a könyveket, s ezt Krúdy is valószínűsíti, amikor megírja a Palotai álmokban, hogy Palotára érkezésekor gyermekkori kedvenc könyvét is odakészítette éjjeliszekrényére a nagyanyja. Arról is tudunk, hogy amikor diák korában tanulmányi előmenetelét féltő apja megtiltotta neki az olvasást, nagyanyjához költözött, mert ott hajnalokig bújhatta kedves könyveit. Első írói próbálkozásaiban is nagyanyja segítette, bátorította és védelmezte a szülők akaratával szemben, akik jogászt szerettek volna nevelni fiukból.

Ebből az időből erednek Krúdy első palotai élményei; részben nagyanyja meséiből, elbeszéléseiből, részben személyes tapasztalataiból. Radics Mária, aki a menyével soha nem volt jó viszonyban, gyakran haza-haza látogatott Palotára, s ilyenkor magával hozta unokáját is. Valószínű, hogy huzamosabban éltek itt és Krúdy egy ideig Palotán járt elemi iskolába. Ezt valószínűsíti 1926-ban írt Utinaplója is, melyben így ír: "A völgyben feltűnedezik vala a kis Várpalota, mint egy visszaszálló ifjúkori emlék. Igen, itt a falu közepén állott az az ódon, zöldre festett, a széllel mindig hosszadalmasan beszélgető Zichy-kastély, amelynek kanyarulat

folyosóin lettettem vala iskolás könyveimet, hogy a sarokablakhoz állva arról ábrándozzak, mily jó volna innen a nagyapám kocsiján elutazni..." A következő mondatok is azt bizonyítják, hogy egy-egy futó látogatásnál erősebb szálak kötötték Palotához: "A páros fák elpirultak az örömtől, amikor a régi kisfiút vizsztatérni látták e tájra. Az országút mellett futamodó árkok felkiabáltak a kocsira. Virágok hervadozva integettek ki mély kertekből, hogy megállítsák néhány szóra..."

1900-ban meghalt a szigorú apa és Radics Mária, akit menyé puskával üzött ki a házból, házaköltözött Várpalotára. Unokája, aki ekkor már országos hírnévű író, ezután is többször vendégeskedett nála és csaknem minden látogatásának nyoma maradt írásaiban. Az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság alatti kapcsolataikra is vannak adatok. Radics Mária 1919. február 16-án levelet írt Palotáról unokájának, amely a kapcsolaton túl egyrészt arra is bizonyíték, hogy a 48 hagyományait hiven őrző és a politika iránt mindig érdeklődő asszony még 88 éves korában is elevenen figyeli az eseményeket, másrészt arra, milyen nagyrahatottnak tartja unokáját. Ime a levél néhány sora /mai helyesírással/: "Édes Gyula! Egy gondolat bánt engem. Hogy te édes Gyula ebben a veszélyben lévő hazánkat meg tudnád menteni. Ha személyesen beutaznád azokat a kétes gondolkodó vidékeket, és a nagy Kossuthként felráznád ennek az alvó nemzetnek a lelét..." Krúdy válaszát nem ismerjük, de egyik írásából tudjuk, hogy nem sokkal később, a Tanácsköztársaság idején járt Várpalotán. Később is járt még itt, de nagyanyja akkor már szülőföldjétől távol aludta örök álmát. Az idősebb asszony fia hagyatékának a kamataiból élt, amelyet a nyíregyházi árvaszék folyósított számára. Krúdy egyik leveléből tudjuk, hogy már a háború első éveiben, 1915-ben is késve kapta meg Nyíregyházáról a pénzt. Később pedig az infláció következményeként az alaptőke is elértektelenedett. 1919. februárjában már arról tájékoztatja unokáját levelében, hogy "Kis házamat el kellett adnom a megélhetésért." Senkije és semmije nem volt Várpalotán, ezért 1920 körül visszaköltözött Nyíregyházára, ahol álomfejtéssel és jóslással keresett némi pénzt. 1922-ben, 91 éves korában tüdőgyulladásban halt meg.

De él Krúdy regényeiben, a Palotai álmokban, az Álpetőfi, az N.N.- egy szerelemgyerek története, a Sobriék, stb. feledhetetlen alakjaként és élnek meséi, történetei, álomfejtései is.

x x x

Várpalotán kívül Veszprém megye más tájaival is többször találkozunk Krúdy írásaiban. Kisórs és Balatonfüred áll közülük az első helyen. Mindkettőhöz személyes emlékei fűződtek. Kisórsön töltött 1918-ban egy boldog nyarat az Eszterházy-kastélyban, illetve egy présházban, itt írta Az utitárs című regényét. Balatonfüreden többször járt, 1927-ben pedig, mikor régóta lappangó betegsége ledöntötte a lábáról, huzamosabb időn át a füredi szanatóriumban kezelik.

x x x

Sőtér István azt írja, hogy "Krúdy életműve olyan, mint egy nagy költemény, melyben az egész ország - s annak városai éppúgy, mint tájai - a derű, a szépség, a költőiség fényeiben világitanak. Olyan ország ez, amely után mindig hönvágat érzünk... A végtelen messzeségek, a szabad szárnyalás, az öröm és a tisztaság, az egyszerű és örök költészet hívása ez, melynek visszhangja örökké itt marad köztünk."